

**TADEUSZ BOROWSKI ȘI ALDOUS HUXLEY
DESPRE UNIVERSUL CONCENTRAȚIONAR**

Cristina-Liana IVAN

Ideile oamenilor se transpun diferit. Crizele de tot felul generează schimbări radicale, iar oamenii au reacții previzibile, sau, de cele mai multe ori, imposibil de anticipat. Despre asta scriu atât Borowski, cât și Huxley. Despre situații excepționale în cadrul cărora oamenii se adaptează, luptă, pierd, câștigă sau devin victime ale sistemului în care trăiesc. Situațiile despre care vorbim se nasc dintr-o criză socială, pe care oamenii nu mai sunt în stare să o redreseze și de pe urma căreia profită doar cei lipsiți de orice scrupule.

Numai în aparență s-ar putea spune că cei doi autori nu au nimic în comun. Huxley trăiește și creează în perioada de trecere de la realismul critic la modernismul inovator – în jurul anului 1920 apare romanul *A Brave New World* –, în vreme ce Borowski începe să-și scrie versurile prin anii 1938-1940, iar nuvelele după 1945. Analizând cele spuse anterior, observăm imediat o asemănare: atât Huxley, cât, mai ales, Borowski își scriu operele după ce au fost martorii celor mai zguduitoare evenimente din secolul al XX-lea. Primul Război Mondial împinge întreaga civilizație spre cea de-a doua revoluție industrială, generând transformări ample în cadrul societăților europene și nu numai. Se schimbă valori, dispar unele prejudecăți și noi prerogative le înlocuiesc pe cele de mult învechite. Cel de-al doilea Război Mondial, rezultatul unei crize financiare și morale întreținute prea multă vreme, aruncă în haos țările Europei Centrale și de Est, dezbină națiuni, indivizi, clase sociale, demonstrând până unde poate ajunge declinul ființei umane sau cât de inumane pot fi acțiunile întreprinse de unii dintre noi.

Oricât de mult ar semăna cele două opere, nu trebuie să se omită un amănunt extrem de important. *A Brave New world* este un SF al începutului de secol al XX-lea, în vreme ce *U Nas w Auschwitzu* și celelalte nuvele din culegerea *Pozegnanie z Marią* sunt o transpunere zguduitoare în formă literară a unui destin distrus de un sistem totalitar care, sub pretextul unei teorii rasiste și sub impulsul crizei sociale greu de redresat, a hotărât că este îndreptățit să decidă asupra modului de a gândi, simți și acționa a milioane de oameni. Romanul lui Huxley este o satiră la adresa noilor concepții politice socialiste care au început să-și facă loc în primele decenii ale secolului trecut, ce încercau să-i convingă pe oameni că se poate ajunge la o societate perfectă în cadrul căreia fiecare individ este fericit și mulțumit, depunând o muncă motivată și susținută, reprezentând singurul scop și mijloc al existenței lor. Huxley își imaginează

cum ar arăta lumea potrivit noii ordini sociale, în care indivizii sunt victime ale unui sistem totalitar diferit de cel descris de Borowski în nuvelele sale și ai cărui martori au fost mulți dintre noi. Totalitarismul lui Huxley este o formă de societate absolută, singura cunoscută și, prin urmare, acceptată de către cetățeni. Reprezintă un exemplu de totalitarism pur, ideal, la care Hitler și cel de-al III-lea Reich au dorit să ajungă în urma a șase ani de război și a milioane de oameni gazați sau epuizați în sute de lagăre de concentrare¹. Huxley nu a fost un profet al regimelor socialiste care vor pune stăpânire pe jumătate din țările Europei. El pur și simplu scrie un roman futurist la acea vreme, un SF, fără să se gândească un moment că nu mai târziu de douăzeci de ani așa ceva sau chiar mult mai rău s-ar putea întâmpla. În altă ordine de idei am putea spune că descrie în anul 1920 evenimente ce se petrec în anii '40, pe care le vor recepta cititorii mult mai târziu. Pentru că doar cunoscând bine această perioadă din istoria relativ recentă a omenirii și trăind într-o societate fără cenzură se poate analiza lucid experiența tragică a sistemelor totalitare.

Legătura lui Borowski cu scriitorul englez nu este doar una ideatică sau percepută doar la nivelul literaturii comparate. Borowski l-a citit pe Huxley, ba, mai mult decât atât, în momentul capturării sale de către soldații SS, avea asupra sa romanul *A Brave New World*. Într-un fel, Borowski își citește propriul destin în cartea scriitorului englez, deși diferențele nu doar că sunt uriașe, dar, în unele privințe, am putea spune ca SF-ul lui Huxley nici nu poate fi comparat cu relatările experiențelor personale din cei aproape cinci ani de captivitate la Auschwitz. Borowski nu-și imaginează nimic, el a fost o victimă reală a hitlerismului. Folosind un stil literar simplu, fără înflorituri, fără metafore dar plin de o ironie crudă, scriitorul polonez se desprinde de normele și rigorile vremii, oferind cititorilor o imagine clară și obiectivă a decăderii morale, a inumanității și a legilor lagărelor de concentrare. Punctul comun al celor două opere se rezumă la faptul că ambele vorbesc despre o societate totalitară. Pe parcurs vom observa că diferențele dintre cele două societăți sunt în același timp și asemănări, sau, altfel spus, din opera lui Huxley aflăm care au fost intențiile lui Hitler, unde visa el să ajungă prin politica de opresiune și exterminare.

Dintre nuvelele lui Borowski, cea care se apropie cel mai mult de stilul și subiectul romanului englez este *U Nas w Auschwitzu*. Ordinea interioară din lagărul numerelor vechi se apropie uimitor de lumea imaginară a lui Huxley, cu diferența că Auschwitz-ul nu era atât de modern și de inovator precum „brava nouă lume”. Să nu uităm că romanul creatorului realist este un SF, în care oamenii nu mai sunt bătuți sau maltratați fizic. Li se fură pur și simplu conștiința împreună cu speranța că, poate, într-o zi, lucrurile se pot schimba.

Pentru o mai bună înțelegere a comparației celor două societăți totalitare, trebuie să facem la început o scurtă prezentare a romanului englez, mai ales pentru cei care nu sunt familiarizați cu această operă. Ulterior vom analiza mai multe episoade din nuvela lui Borowski și vom încerca să demonstrăm că se apropie de unele situații trăite de eroii

¹ Czesław Miłosz, *Zniewolony Umysł*, Instytut Literacki, Paris, 1980, p. 11.

lui Huxley. *A Brave new World* descrie o societate mondială ajunsă la un anumit grad de perfecționare câteva zeci de ani mai târziu de la demararea producției în masă a modelului Ford T, prima mașină de serie din lume. Oamenii nu cunosc noțiunea de Dumnezeu. Lor le este cunoscut doar Marele Ford, un fel de Big Brother atotștiutor. Indivizii se și exprimă ca atare: ei nu spun „Oh Doamne”, ci „O, Fordule”. Nu mai există cruci, ci doar litera T. De la marea revoluție și răsturnare a vechiului regim politic, partea de sus a crucilor a fost retezată, iar oamenii au trebuit să accepte noul și unicul simbol al credinței lor. În această ideală formă a noii ordini sociale nu se nasc copii, nu există familie, și nici rude. Perpetuarea speciei se face doar prin inseminare artificială, fătul se dezvoltă într-un uter de asemenea artificial și fiecare individ este încă din stadiul de embrion condiționat și predestinat. Statul știe din primul moment de viață ce anume o să fie acel individ. Nici măcar nu putem spune cine anume o să fie sau o să devină pentru că aceste noțiuni sunt absolute necunoscute în societatea lui Ford. Existau doar patru tipuri de indivizi: Alfa, Beta, Gamma și Epsilon. Pentru fiecare tip mai existau două subtipuri: Alfa Plus, Alfa Minus; Beta Plus, Beta Minus ș.a.m.d. Doar Alfa și Beta erau indivizi formați fiecare dintr-un singur embrion și dezvoltați separat în uterul lor artificial. Gamma și Epsilon erau clone ale unui singur embrion, arătau la fel, aveau aceeași statură și nu-i deferența decât culoarea uniformelor. De fapt, fiecare tip trebuia să poarte uniforme doar de culoarea destinată celui tip, și nu alta. Alfa și Beta formau elita societății, erau predestinați să conducă, să ia decizii și să ajute la un nivel superior perpetuarea regimului totalitar. Gamma și Epsilon lucrau doar în fabrici, mănuiau mașinile, performând pe tot parcursul vieții lor aceeași activitate. Acest aspect ne aduce într-o oarecare măsură aminte de societatea nazistă în cadrul căreia popoarele neariene trebuiau să muncească pentru hitleriști sau să piară în camerele de gazare. Același destin îl aveau și arienii care nu erau de origine germanică, doar că aceștia erau mai întâi epuizați fizic și moral, li se fura și cea mai mică urmă de individualitate, după care deveneau unelte ușor dispensabile. Doar nemții erau total îndreptățiți, doar ei se numeau oameni, restul nu erau decât animale vorbitoare. Huxley împinge situația pâna la extrem și afirmă că Epsilonii nu aveau nici măcar inteligență umană. Despre ei chiar se poate afirma că erau unelte vii.

Societatea fordiană interzicea tot ceea ce era frumos, artistic, științific, individual sau original. Indivizii nu aveau nevoie să gândească pentru ei înșiși sau să creeze. Asta era o risipă de timp prețios, în care mașinile erau neglijate, iar producția scădea. Munca era la bază și doar în cadrul acelor activități pentru care fuseseră predestinați. Creativitatea nu doar că era interzisă, dar nici măcar nu mai exista în conștiința oamenilor. Imediat după naștere educarea se făcea prin îndoctrinare cu ajutorul unei tehnici absolut inovatoare, cu rezultate peste așteptări: hipnopedia. În timpul somnului li se puneau casete cu fraze lipsite de sens, cu sloganuri propagandiste și cu sugestiile care conveneau cel mai mult statului. Așadar, singurele și cele mai importante valori ale statului absolutist nu erau decât niște cuvinte repetate, lipsite de vreo valoare morală, și chiar mai mult, de care indivizii nu erau conștienți. Auzite în timpul somnului, acele reguli de bună conduită, să zicem, nu erau făcute publice. Indivizii nu cunoșteau acest

aspect, deoarece ar fi putut găsi o metodă prin care s-ar fi putut sustrage hipnopediei. Ceva oarecum asemănător a încercat să pună în aplicare și al III-lea Reich prin întremediul politicii propagandiste de îndoctrinare: avea ca scop crearea unor obiecte, nu indivizi, mulțumite de existența lor, și care să fie activi doar în cadrul unor granițe prestabilite și rigid restricționate¹. O teorie care ne oferă o imagine în perspectivă asupra ambelor sisteme este emisă de o cercetătoare și bună cunoscătoare a sistemelor socialiste din perioada de după al doilea Război Mondial. Este vorba despre Hannah Arendt, care spune că îndoctrinarea specifică totalitarismului este un cult al puterii, al înșelăciunii și al disciplinei. Înseamnă îndepărtarea oricărui tip de individualitate în gândire sau acțiune, distrugerea legăturilor personale tradiționale – *Lebensborn* –, instituționalizarea tuturor sferelor vieții. Îndoctrinarea avea ca mijloace naționalismul împins până la extrem, rasismul, dorința de a crea legături artificiale, negative, total controlate de stat, culminând cu instaurarea terorii².

Trăind într-o lume din care elementul de comparație lipsea cu desăvârșire, personajele lui Huxley sunt fericite. Trăiesc în pace și bunăstare, acționând doar în limitele impuse de Ford și nimeni nu are vreun motiv să obiecteze. Dacă cineva nu era mulțumit dintr-un motiv sau altul, în somn i se dicta să fie fericit de ceea ce are, să-l venereze pe Ford și să nu gândească mai mult decât trebuie. Borowski, pe de altă parte, ne prezintă Auschwitz-ul ca pe o alternativă în comparație cu Birkenau sau cu alte lagăre. Auschwitz era lagărul numerelor vechi, era primul element al stabilizării terorii, dovada că se poate ajunge la o nouă ordine socială în care sunt prezente doar două clase: uneltele vorbitoare sau îngrijitorii mașinilor și liderii naziști. Prizonierii din Auschwitz cunoscuseră o altă viață până să ajungă în vechiul lagăr. Trecuseră prin foamea, frigul și mizeria sufletelor dezgolate de milă sau principii. Trăiseră în fiecare zi cu imaginea crematoriilor din care curgeau neîncetat dăre groase de fum. Ajutaseră la descărcarea evreilor și a altor popoare din vagoanele morții, îndemnându-i pe toți pe drumul spre camerele de gazare, mințindu-și cunoscuții că vor trăi. Poate că acei oameni nu uitaseră nici de perioada de dinainte de război, când fiecare trăia liber, muncind pentru sine și sperând la un viitor mai bun, dar lagărul îi reeducase, șantajându-i emoțional în așa măsură, încât să creadă în noile reguli. La Auschwitz, ca și în societatea futuristă a lui Huxley, instituțiile de cultură funcționau doar în scopul intensificării înșelăciunilor și minciunilor zilnice. Aparența unei vieți normale, din care nu lipseau muzica, teatrul, boxul și bordelul, nu poate ascunde teroarea și nici nu intenționează să facă asta. În mod sistematic o înlocuiește, sporind nivelul de normalizare și aclimatizare la noile condiții. De aceea individul ideal era cel mulțumit de existența sa, care nici nu se gândește să facă vreo schimbare. Borowski numește această stare de lucruri în care doar aparențele sunt păstrate *Betrugslager* (lagărul înșelăciunii). Funcționarea instituțiilor liberale în cadrul statului totalitar este descrisă de Borowski astfel: *Niște box din când în când, gazonașe pe lângă blocuri, statutul de cel mai bun prizonier o dată pe lună, muștar la*

¹ Andrzej Werner, *Zwyczajna Apokalipsa*, Varșovia, 1971, p. 75.

² Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 2nd ed., New York, 1958, p. 451.

*cantină, control pentru păduchi în fiecare săptămână și o uvertură din „Tancredo” erau suficiente să ne păcălească pe noi și o lume întreagă (U Nas w Auschwitzu, p. 68)*¹.

Dacă în lagărele naziste cea mai mică manifestare de personalitate era înăbușită prin bătaie, amenințarea cu gazarea sau, pur și simplu, cu înfometarea, la Huxley lucrurile sunt împinse spre un final extrem greu de închipuit chiar și pentru noi în secolul al XXI-lea. Din stadiul de bebeluși indivizii erau învățați să urască florile și cărțile – îndepărtarea lor de artă și cultură; erau obligați să folosească doar îmbrăcăminte sau alte produse fabricate din materiale sintetice în fabricile controlate de Epsilon și Gamma. Nimic natural nu era permis. Natura reprezenta o alternativă la societatea total industrializată, la dependența de progresul și confortul oferite de Ford prin produsele comode și întotdeauna disponibile. Indivizii nu-și doreau să se izoleze sau să părăsească orașele civilizate, pentru că nu știau că se poate trăi în afara societății produselor de serie. Pentru ca aplanarea oricăror sentimente negative să fie totală, indivizilor li se dădea lunar o rație de soma, un drog ideal, ce avea aceleași efecte ca și încrederea în divinitate sau ca excesul consumului de alcool. Diferența consta în faptul că acest drog administrat în doze normale nu avea nici un efect negativ. Indivizii cădeau într-un fel de transă, aveau impresia că trăiau într-o lume în care ei sunt la putere, că totul depinde doar de voința sau capriciile lor. Erau încurajați să practice foarte mult sport – plimbările sau convorbirile erau absurde și ciudate; erau obligați să renunțe la tot ceea ce îi deranja sau le crea vreun disconfort, să urască singurătatea –, într-un cuvânt, să nu aibă timp să gândească. Societatea huxleiană considera eroismul și diplomația ca fiind inutile și periculoase, erau un mijloc de individualizare. Nu exista nici căsătorie. Fiecare aparținea celuilalt, eliminând în acest fel sentimentul de frustrare sau angoasă cauzat de negăsirea partenerului ideal sau de lipsa unei vieți personale. Trăiau fără să sufere, să se certe sau să-și arunce cuvinte grele. Viața personală se rezuma la satisfacerea nevoilor fizice, de cele mai multe ori în orgii anterior stabilite, unde toți erau drogați și cântau ode în cinstea lui Ford. Toate aceste aspecte enumerate mai sus poartă denumirea de echilibru social prin dispersarea neliniștilor. Doar Ford făcea regulile și tot el era singurul care putea să le încalce. În biroul lui se aflau obiecte decorative, statui extrem de valoroase, manuscrise vechi și cărți ale unor autori precum Shakespeare, Byron, Shelley.

Dacă analizăm aceste elemente în comparație cu societatea concentraționară descrisă de Borowski, observăm că nu suntem total străini de ele, că ne par cât de cât cunoscute. Indivizii din lagăre nu aveau soma, dar aveau ceva la fel de motivant în a se abține de la orice formă de răzvrătire: foamea. Pentru ei nu era spaimă mai mare, nici măcar camerele de gazare nu-i înfricoșau atât, cât gândul că pot ajunge prea târziu la masă și altcineva le-ar putea fura porția nu foarte îndestulătoare. Naziștii i-au forțat să uite de legăturile familiale, să nu-și mai recunoscă părinții sau să-și vândă copiii. Erau privați de intimitate, totul aparținea statului totalitar, ei înșiși erau doar niște obiecte. Nu puteau și nici nu mai doreau să gândească, să iubească sau să creadă în altceva decât în

¹ Tadeusz Borowski, *Utwory Wybrane*, Wrocław, 1991, p. 68.

al III-lea Reich. Orice inițiativă intelectuală sau artistică era mai periculoasă pentru statul nazist decât o revoltă militară sau o revoluție civilă. Pentru a-și liniști reacțiile sau pornirile, Oświęcimiaci, așa cum îi numește Borowski, avea la dispoziție doar puff-ul, bordelul lagărului unde stateau închise din diferite motive femeile ușoare. În acest fel hitleriștii distrugeau orice fel de inițiativă pe care ei nu o puteau anticipa, ce ar fi putut duce la haos, neîncredere și, în cele din urmă, la prăbușirea regimului. A înlocuit toate talentele de prim rang cu prostia și lipsa de imaginație, care reprezentau însă cea mai sigură garanție a loialității maselor.

Huxley are grijă să nu-și priveze cititorul și de cea mai mică urmă de spranță, că poate ceva se va schimba totuși, că lumea nu va rămâne așa cum o descrie în acel moment, pentru totdeauna. Borowski, în schimb, nu menajază pe nimeni. În lagărul de concentrare nu există decât speranța că poate vor scăpa încă o zi de gazare, că poate războiul se va termina și cei de acasă le vor putea trimite pachete cu mâncare. Foarte rar este exprimată dorința de a părăsi lagărul, asta din cauză că nimeni nu mai spera să iasă viu de acolo. Speranța schimbării la Huxley apare sub forma a două personaje, care, într-o lume a predestinării, se remarcă nu doar prin propria lor personalitate, dar nici din punct de vedere fizic nu corespundeau tiparului. Este vorba despre Bernard Marx și Helmholtz Watson, ambii Alfa Plus, însă extrem de diferiți: primul era neatrăgător fizic, inhibat și singuratic, un rebut al societății, în vreme ce al doilea se bucura de admirația celor din jur datorită fizicului său fără cusur, caracterului jovial și sociabilității. Dacă Bernard era privit cu scepticism și cu suspiciune, crezându-se că nu este un Alfa plus datorită unor zvonuri referitoare la modul în care se născuse, nici Helmholtz nu era tocmai lipsit de griji. Prin perfecțiunea sa el se diferenția de toți, nimeni nu avea încredere în el și era ținut sub supraveghere. Nu este de mirare că cei doi au devenit prieteni, discutând probleme existențiale, care nu interesau pe nimeni altcineva. Cei doi gândeau, puneau întrebări de cele mai multe ori fără vreun răspuns, neputându-se integra sau supune total regulilor lui Ford. Drept urmare sunt izolați de civilizație ca pedeapsă pentru nesupunerea lor, crezându-se cu tărie că nu vor putea niciodată trăi fără beneficiile civilizației și că în final vor renunța la toate ideile lor neortodoxe. Izolarea era considerată cea mai mare pedeapsă într-o civilizație în care singurătatea era proscrisă și nimeni nu putea fi stapân pe nimic din ceea ce deținea. La Borowski, clasa intelectuală nu doar că nu s-a bucurat de o pedeapsă atât de ușoară, ci a pierit în camerele de gazare, în crematorii sau în lagăre mizere datorită surmenajului și inaniției. Hitleriștii erau conștienți că nici un om cu un anumit grad de conștiință de sine și cu o cultură națională bogată nu va renunța la individualitatea sa¹. Din această cauză acei oameni, deosebiți prin spiritul lor elevat, au fost exterminați încă de la început, hitleriștii sperând să înăbușe în acest fel orice fel de opoziție politică sau mișcare socială. Înlăturarea intelectualilor a fost primul pas făcut în procesul de înlocuire a vechii ordini cu alta nouă, în care indivizii erau doar celule ale corpului social, victime ale

¹ Andrzej Kamiński, *Koszmars Niewolnictwa*, Varșovia, 1990, p. 77.

condiționării și convingerii că nu există crime, dacă prin crimă se înțelege să ucizi un individ, care nu are nicio importanță în masa socială.

Într-un regim totalitar nimic nu poate și nu este tratat cu superficialitate. Fiecare aspect este gândit, controlat sau folosit ca instrument al terorii. Orice poate fi folosit în scopul atingerii societății ideale, slăbiciunile sunt fructificate și uneori chiar epuizate, indiferent de efectele pe care le-ar putea avea asupra oamenilor. Totalitarismul presupune o lipsă totală a valorilor umane, drept pentru care orice este posibil, nu mai există niciun punct stabil, nicio ieșire de siguranță.

Revenind la comparația dintre Borowski și Huxley și, făcând o analiză strict la nivel literar, doar din punctul de vedere al firului epic, nu putem să nu ne punem întrebarea: care dintre lumile prezentate este mai tragică? Lăsând la o parte, repet, faptul că Borowski își descrie propria tragedie. Este hitlerismul dominat de crime odioase, de holocaust și de anihilarea conștiinței umane în interiorul lagărelor de concentrare la fel de tragic, sau poate chiar mai mult decât societatea imaginară a lui Huxley, în care indivizii, deși nu sunt maltratați fizic, sunt lipsiți de orice noțiune a valorii, nu au principii, sentimente, nu speră, nu caută, nu se bucură și nici nu se supără. Sunt oare acești indivizi predestinați unei existențe fără vreo perturbare într-o poziție mai bună decât infometării de la Auschwitz și Birkenau? Ar fi destul de greu să cădem de acord cu acest aspect. Putem totuși să recunoaștem că nimeni nu ar alege niciuna dintre aceste lumi. Cum am putea trăi într-o lume în care nici măcar nu știm că ni se inoculează principii în timpul somnului? Cum am mai putea vorbi, dacă am ști că fiecare cuvânt poate fi folosit împotriva noastră, cuvintele având puterea să treacă prin și peste orice asemenea razelor x. Trebuie doar să știi cum anume să întrebuițezi acele cuvinte, cum să le asociezi și mai ales când.

Huxley vrea să ne sugereze că nu este tocmai imposibil să se ajungă la o astfel de lume. Istoria ne-a dovedit că puțin le-a lipsit hitleriștilor să instaureze o nouă ordine asemenea celei lui Ford. Din fericire, acțiunile lor nu au luat amploare în afară lagărelor de concentrare. Oamenii erau speriați și îngroziți, dar asta doar pe moment. Nimeni nu a putut să-i asigure pe naziști că, în momentul în care războiul se va termina, oamenii le vor da lor ascultare sau vor renunța la tot ceea ce au trăit, au simțit și au suferit. Nici măcar prizonierii nu fuseseră complet reeducați. Pentru asta nu era nevoie de forță fizică, de amenințări, de crime. Doar controlul emoțional și eliminarea tuturor necunoscutelor caracterului uman ar fi putut să ducă la instaurarea controlului absolut. Experimentele medicale și psihologice întreprinse pe tot parcursul războiului urmăreau să descopere cum anume se poate extermina conștiința și amplifica uitarea de sine. Am avut noroc că ne-am opus acelei încercări de acaparare a tuturor sferelor existenței noastre și că nu ni s-a furat dreptul de a citi o carte interesantă în parc, între două plimbări sau după o discuție cu cel mai bun prieten despre orice anume ne frământă sau pur și simplu ne trece prin gând.

Bibliografie

- Arendt, Hannah, *The Origins of Totalitarianism*, 2nd ed., New York, 1958
Borowski, Tadeusz, *Utwory Wybrane*, Wrocław, 1991
Buryła, Sławomir, *Prawda Mitu i Literatury. O pisarstwie T. Borowskiego i L. Buczkowskiego*, Cracovia, 2003
Kamiński, Andrzej, *Koszmar niewolnictwa*, Varşovia, 1990
Miłosz, Czesław, *Zniewolony umysł*, Insystut Literacki, Paris, 1980
Werner, Andrzej, *Zwyczajna apokalipsa*, Varşovia, 1971

T. Borowski and A. Huxley. The Nazi Labor Camp System

Tadeusz Borowski succeeds in impressing his readers by the overflowing honesty of his writing style, by an amazingly simple and franc attitude towards the world, an attitude which he prefers rather than writing about a dramatic eulogy of labor camp's victims. The comparison with Aldous Huxley seems to be pertinent only in an imagistic way. While one of them objectively described the horrors of Nazism, from his own life experience, the other one, being pressed and influenced by the 20st Century social changes, is figuring out a despotic world, dominated by absolute totalitarianism, where people were educated during their sleep and were easily determined to accept the following slogan: "changing is better than mending". Facing Borowski's short stories with Huxley's novel *A Brave New World*, one might prove that no SF can keep for too long his imaginary status, since it is built out of the crude reality. Eventually, it becomes the reality itself. The Fascist regime was extremely closed to set out such a brand new society, where it would have exist only the small group of leaders (Subjects) and the huge mass of tools (The Hands).